

העיירה יהודית "מדינת ישראל"

חזרנו הביתה. הביתה, לגלות. ימים יגידו אם פינוי גוש קטיף היה נכון מבחינה בטחונית. לא זה העיקר. מבחינת הסכסוך הישראלי-פלסטיני היה זה רק צעד לא קטן ולא גדול בדרך להסדר עתידי כלשהו. מבחינת הסכסוך הישראלי-יהודי היה זה המאורע החשוב ביותר שעברנו בעשרות השנים האחרונות. היתה זו שנה מרה אבל ברוכה, מבחינת המאבק בין חילונים לדתיים. שאלת השאלות של המפעל הציוני – האם מפעל זה הוא המשך היהדות או תחליף לה – לא הוצבה בפנינו בחדות שכזאת ב-57 שנות קיומה של המדינה.

רוח החילונים ורוח הדתיים סבורים שמדובר במלחמת זהויות – ומלחמה, כידוע, מחייבת הכרעה. הזהות החילונית צריכה "לנצח" את הזהות הדתית-לאומית, או להפך. הסכסוך היהודי-ישראלי יפתר כש אחד הצדדים ימגר את יריבו. מדינת ישראל תהיה ישראלית (דמוקרטיה חילונית, מערבית, ליברלית), או שתהיה תיאוקרטיה יהודית: זוהי הברירה העומדת בפנינו, על פי התפישה הלוחמנית המקובלת.

תפישה לוחמנית זו היא תפישה עצלנית. אין היא דורשת מאיש מאיתנו, חילוני או דתי, לעדכן את זהותו. היא פוטרת את כולנו משינוי כלשהו בהשקפת עולמנו ובאורח חיינו, ומאשרת לנו את צדקת התבצורתנו בזהות חד-ממדית, חילונית או דתית. ברור לחילונים שהציונות היא חילונית, ברור לדתיים שהציונות היא דתית, ולכן לא ברור כמעט לאיש מאיתנו ששיחת החרשים היהודית-ישראלית אינה הגישה האפשרית היחידה, אלא רק הגישה הרדודה ביותר, העצלנית ביותר, העקרה ביותר, מבין הגישות הפתוחות בפנינו.

נדמיין נא לעצמנו את שני התרחישים שאליהם מוליכה התפישה הלוחמנית. תרחיש "נצחון" החילונים הוא ויתור אובדני על העומק ההיסטורי, העברי-יהודי, שבלעדיו אין משמעות ואין עתיד לציונות. תרחיש "נצחון" הדתיים הוא ויתור אובדני על האתגר הממלכתי, הדמוקרטי, המודרני, שבלעדיו אין משמעות ואין עתיד לציונות. הגיע הזמן לשרטט תרחיש שלישי. התפישה הלוחמנית העצלנית, המקובעת, החמיצה עד עכשיו, משני הצדדים, את האתגר הציוני, היהודי-ישראלי, של יצירת ממלכתיות לאומית, לא כיתתית, והחמצה זו נעוצה בעובדת-יסוד מוכחשת: מדינת ישראל היא עיירה גלונית.

לכן תלוי שרטוטו של התרחיש השלישי בהכרה חילונית ודתית משותפת בכך שהתפישה הלוחמנית היא גלונית. היא גלונית באשר היא פוטרת את כולנו ממימוש האתגר הציוני הגדול של יצירת ממלכתיות יהודית-דמוקרטית. היא גלונית באשר היא כיתתית, לא לאומית, והיא נגזרת ממנטליות-חיים גלונית שהנחנו בטעות שהיא נחלת העבר, בעוד שהיא מהות ההווה הישראלי.

עובדה זו קפחה על ראשנו הקיץ. הרבה שנים לא חיכינו כך לסתיו, לחצב, לחסידות, לעננים, לקצת שקט נפשי. "סתיו יהודי בארץ אבותי שולח בי רמזי אלול", כתב אברהם חלפי, "ופנים יהודיות מן הגולה, באפרפר נוגה, ירחפו לפני אדון עולם". באור הסתווי הנסבל, האפרפר, נוכל לראות את הפנים היהודיות מן הגולה, שהן פנינו שלנו, חילונים כדתיים.

1. פחית שימורים על ראשו של הפריץ

ההזדהות עם כאבם של עקורי גוש קטיף היא מעל ומעבר לויכוח הפוליטי. תמכנו, רובנו, בתכנית ההתנתקות, אך לא חווינו הקלה. חווינו מועקה. לא שהרגשנו פתאום כמו משפחה אחת גדולה. בשביל אלה מאיתנו שאינם שטופים בקיטש, זו לא היתה אחווה דביקה אלא אמפתיה טבעית עם חיים נשברים. אפשר להזדהות עם צערם של אנשים בלי להסכים עם השקפת עולמם ובלי לזייף התמוססות מלכדת. התלכדות רגשנית היא בריחה מהויכוח, כשם שהתנכרות בשם טוהר הויכוח היא בריחה מהרגש שמעל לכל ויכוח. קל להרגיש במקום לחשוב, ולהפך. רובנו לא הדממנו את הלב או את הראש. הישרנו מבט אל הצער שלהם, והישרנו מבט אל העתיד של כולנו, שנראה לרובנו מביטיח קצת יותר מהמצב ששרר כאן לפני ההתנתקות.

הָכְנו לגמרי וכיכדנו לגמרי את זכותם להיאבק. בינינו לבין עצמנו גם צידדנו בדרישתם, וכדרישת כל הימין, שיערך משאל עם. והסכמנו איתם, בינינו לבין עצמנו, שתכנית ההתנתקות נולדה ואושרה בממשלה ובכנסת באופן שהוציא שם רע לדמוקרטיה. אבל השלמנו עם כך שהמשאל לא נערך, ועם כך ששלבי אישורה של תכנית

ההתנתקות הדיפו ריח רע, ועם עננת השחיתות שריחפה מעל שרון, בדיוק כפי שהשלמנו, כשהבטנו ימינה, עם התנהגותם הפרועה של אלה שראו כל זאת באור אולטרה-כתום.

לא בגלל להיטותנו לצאת כבר מעזה היינו סלחנים כלפי קופת השרצים התלויה על גבו של שרון, וכלפי ההליך הבקושי-דמוקרטי שבאמצעותו תימרן שרון את ממשלתו ואת הכנסת, וכלפי המחדל של אי-קיום משאל העם. השלמנו עם אלה לא משום שחשבנו ש"המטרה מקדשת את כל האמצעים", אלא משום שאנחנו חיים בעיירה, עיירה יהודית גלוית, לא מדינה. רובנו – חילונים כדתיים כחרדים, אשכנזים כמזרחים – יהודים גלויתיים; לכן רובנו משלימים עם מנהל לא-תקין, כשם שרובנו משלימים עם קיומן של קבוצות הלוקחות את החוק לידיהן.

שלטון החוק הדמוקרטי זר לנפשנו. הגענו לכאן מאלפיים שנות חיים בממלכות בלי פרלמנטים, בלי זכויות-אזרח, בלי הפרדת רשויות, בלי שום דבר שמתחיל להזכיר מדינה במונח האזרחי-דמוקרטי המודרני. אלפיים שנה לא ראינו מסביבנו אזרחים, רק נתינים, מרוסיה עד מרוקו, ואנחנו – אפילו נתינים לא היינו. לא היו לנו זכויות ולא היו לנו חובות. היינו אזרחים, ומאזרחים אין דרישות. בארצות-ערב היינו אזרחים נסבלים, באירופה היינו שנואים ונרדפים, אבל כך או אחרת היינו רק אזרחים, ובלאו הכי פיתחנו תודעה של אזרחים. כלומר, תודעה של התנכרות לשלטון, אדישות רבתי לעניינים ממלכתיים. הממלכה היא שלהם – של הגויים – לא שלנו, ולחוקי הממלכה, "דינא דמלכותא", צריך לציית לא משום שהם צודקים אלא משום שיהרגו בנו אם לא נציית.

כך, אלפיים שנה, התרגלנו לתעב כל מרות שאינה מרותם של רבנינו. התרגלנו לבטל על הסף כל חוקה שאינה ההלכה. וההלכה אינה חוקה. ההלכה היא יצירה קהילתית, לא ממלכתית. אין בה הנחיות לניהול מדינה. היא נוצרה, הרי, בתור חלופה למדינה, כשאבותינו איבדו את הריבונות העברית, והיא הרגילה אותנו, אלפיים שנה, לחיות בלי ריבונות וכלי כמיהה לריבונות.

ריבונות, כידוע, אינה קייטנה. היא אחריות כבדה מאוד שנוטל עם על עצמו כשנמאס לו, אם נמאס לו, לחיות בעולם הזה על תקן של אורח. ריבונות פירושה ריבונות בטחונת – ואלפיים שנה לא היינו חיילים. ריבונות פירושה ריבונות לכללית – ואלפיים שנה לא היינו יצרנים. ריבונות היא ריבונות ממשלתית ומשפטית – ואלפיים שנה לא המלכנו או מינינו או בחרנו שליטים, מחוקקים ושופטים. ריבונות היא נטילת אחריות על מיעוטים (ילידים וגרים) – ואלפיים שנה לא התמודדנו עם זה: תמיד היינו אנחנו המיעוט המקופח, ולכן לא נערכנו לתרחיש ההפוך, התובעני מוסרית, של שליטה במיעוט.

התרגלנו, בקיצור, לנוחות הגלוית של חיים בלי מדינה, בלי אחריות ממלכתית, ובמאה העשרים השלינו את עצמנו שנגמלנו מזה. לא נגמלנו מזה.

לכן היינו סלחנים כלפי ממשלת האחדות שהוקמה למימושה של תכנית ההתנתקות – ממשלה שלא שיקפה את תוצאות הבחירות, אף ששיקפה (למרבה האבסורד הבנאלי, שהרי בעיירה כל אבסורד הוא בנאלי) את רצונו של רוב העם, על פי הסקרים. היינו סלחנים כלפי ממשלת האחדות בדיוק כפי שהיינו סלחנים קודם לכן, כשנערכו הבחירות הפנימיות של הליכוד שקבעו את דמותה של מפלגת השלטון כמפלגה אשר גם מוסא אלפרון – למה לא? – עשוי בהחלט להיכנס מטעמה לבית-המחוקקים, אם לא לממשלה. לא יצאנו להפגין בכיכר רבין כששמענו על הגיזבים שחולקו בסיטונות מידיהם של השרים הנגבי וכץ, כי בעיירה היהודית "מדינת ישראל" ברור מאליו שמשורות הן פרוטקציות, שתפקיד בכיר הוא ג'וב, שמינויים ציבוריים הם דילים פרטיים, שהקשרים הם הקובעים כאן, לא הכישורים, וששרינו נשלטים על ידי חברי מרכז שיפילו אותם אם הם לא יסדרו להם את כל התפקידים שהם הבטיחו לסדר.

לא נרעשו כהוא זה כששמענו הקיץ שכמעט מחצית מטופסי ההצבעה בבחירות הפנימיות של מפלגת העבודה היו מזויפים. מוזר שלא זויפו יותר. הרי גונבים כאן מפלגות, בעיירה היהודית, כפי שאנחנו גונבים כפיות ומגבות מבתי-מלון בארץ, קל וחומר בחו"ל. ומאותה סיבה עצמה היינו סלחנים כלפי פורעי החוק בין מתנגדי ההתנתקות. "חסימות כבישים, קריאה לסרבנות, ריקודים עד אור הבוקר והתעמתות נלהבת ואדרנלינית עם צבא ומשטרה הם – לפחות לדידי – חלקים סבירים מן המארג הדמוקרטי", כתב ב' מיכאל ("דיעות אחרונות", 12.8.05), אף שבאותה נשימה הוא הגדיר "חלקים סבירים" אלה של המארג הדמוקרטי כ"מופעי עזות-מצח, אנוכיות ואטימות של הציבור הכתום".

ב' מיכאל לא אמר בכך דבר והיפוכו. הוא אמר כאן כמעט את המובן מאליו: מופעי עזות-מצח, אנוכיות ואטימות הם מעשים סבירים לגמרי, נורמטיביים בעצם, בעיירה היהודית "מדינת ישראל". נציגי השלטון הם נציגי הפריץ, וכשאחד מהם – נניח, השר וילנאי, סגן-הרמטכ"ל לשעבר – בא לביקור, קבלת הפנים היא ביצה על ראשו. אם הוא אלוף פיקוד דרום, תוטח בראשו פחית-שימורים קטלנית בפוטנציה, ואם תחטיא הפחית את ראשו של האלוף, היא תפגע בראשה של ההולכת לצדו, דוברת צה"ל, שהרי גם לה מגיע קצת לחטוף. אין שמחה עד הגג כשמחתו האנרכיסטית של נוער הגנות, כשהוא משפיל את הפריץ.

בני פלד, מפקד חיל האוויר במלחמת יום-הכיפורים, כפר עד מותו בקיץ 2002 בכך שישראל היא מדינה: "היא שטעטל". הכנסת, אמר, היא "ועד הקהילה", ובעלי התפקידים בישראל הם "גבאים". "ישראל היא בסך הכל המהדורה הכי משוכללת והכי חזקה של ועד הקהילה, שהיתה לעם היהודי באלפיים השנים האחרונות". בקשתו האחרונה מילדיו היתה להקיש על פעמון בגינת ביתו ולהכריז: "פה מת יהודי משוגע, שחשב שהיהודים מסוגלים להקים מדינה – וטעה".

הוא לא טעה. היהודים מסוגלים להקים מדינה. הוא לא היה משוגע כשאמין, בצעירותו, ביכולתה של עיירה זו להפוך למדינה. אפשר בהחלט להבין את הייאוש שהלך והשתלט עליו ברבות השנים, אבל כניעה לייאוש אינה תכנית עבודה. בני פלד תיאר במדויק את ההווה, אבל תיאור נואש אינו עוזר לבנות את עתידנו. ישנם צעדים

שביכולתנו לנקוט כדי לבנות את עתידנו כעתיד לא גלותי. אבל לפני שנדבר על בניית העתיד, ראוי שנתבונן מעיניו של בני פלד במה שהתחולל כאן בקיץ האחרון, ובכל מה שהוליך אל הקיץ הזה מאז שהרצל יסד את התנועה הציונית.

2. גירוש, חורבן, טרנספר, טרנספורט

רבני יש"ע ושאר מנהיגי ההתנגדות להתנתקות הציגו את היציאה מגוש קטיף כהגליה: היהודי מרגיש בבית אם ברור לו שהגולה. כל הקיץ נזעקה הסיסמה הגלותית "יהודי לא מגרש יהודי". יהודי לא "ישראלי לא מגרש ישראלי". ו"הגירוש" הוא, כמובן, לא פחות מ"חורבן". חורבן הבית השלישי בידי קיסר יהודי. נבוכדנצר, טיטוס, אדריאנוס, שרון: זה הרצף המיתי הנצחי, המחזורי, שעל פיו נתפשים כאן ארועים ארציים, ושעל פיו התשעה באב חשוב לאין ערוך מיום-העצמאות, ליהודי הגלותי.

"היהודים חזרו. היהודים ההם, של פעם", כתב יונתן שם-אור במהלך הפינוי ("מעריב", 18.8.05). "הרבה זמן הם הסתוו, מתחת לכיפות והעוזה שלהם, לטובי בנינו, אבל עכשיו, מבעד לעדשות הטלוויזיה שמשוטטות מהדמעות, האמת מתגלה. אולי הם מלח, אבל הם המלח ששופכים על הארץ כדי שלא תצמיח כלום. לא שלושים שנות התיישבות מפונקת בוילות, שמומנה בכספי עניי עיירות הפיתוח, נעקרת כאן, אלא היהודונות המסוכנת כל כך, שאימה לחסל את כולנו."

אכן, חזרו "היהודים ההם, של פעם", כדבריו, אך הדיבור האינרטי-אוטומטי על "חורבן" נזעק הקיץ לאו-דווקא מן הגרונות הכתומים. הוא נזעק גם מן הקוטב הפוליטי ההפוך. בתשעה באב התריע מאמר המערכת של ה"ארץ" מפני חורבנו של הבית השלישי. "הנה, ממש כמו אז" – ממש כמו ערב חורבנו של הבית השני – "קמה קבוצה מגאלומנית, עיקשת וחסרת אחריות של רבנים קנאים, בועטת ברגל גסה בריבונות-המדינה ובסיכוי לחיים של שפיות ושוויון במשפחת העמים, ומאיימת להחריב את הבית אם לא תתקבל דרכה", כתב העורך הראשי או בא-כוחו. "התשעה באב השנה הוא, אפוא, יום של חשבון נפש מעמיק. לנוכח הלך ההיסטורי העולה ממנו, חייבת מדינת היהודים לגשת בנחישות יתר למאבק העומד לפניו. למען ריבונותה, וכדי שלא ייחרב עליה גם בפעם הזאת ביתה."

הקריאה ל"חשבון נפש מעמיק" בתשעה באב אינה, כמובן, יותר ממה שהיא: אינרציה פובליציסטית של אפוקליפסה עכשיו, החוזרת על עצמה כמו התשעה באב עצמו, תוך גיוון קל על-פי ארועי השנה. הואיל ובכל שנה מתרחשים כאן ארועים שלא קשה להשוותם לימי קמצא ובר-קמצא, חזקה על העורך הראשי או בא-כוחו שיתריעו מפני חורבן הבית השלישי גם בתשעה באב הבא, ובוזה שאחריו. ובכל זאת, הקפיצה הזאת ישר אל ה"חורבן", במאמר-המערכת של העיתון לאנשים חושבים, היא יותר מאינרציה. היא קפיצה גלותית מן ההיסטורי להיסטרי.

ונשאלו, כמובן, דימויים מהשואה. "הזדעזענו", העמדנו פנים שהופתענו, מהקלות שבה גויסה השואה למאבק, כאילו יש רפלקס יותר שמיש ומשומש, בעיירה היהודית "מדינת ישראל". ב-5 ביוני 1982, ערב הפלישה ללבנון, כינס מנחם בגין את שרי הממשלה בביתו כדי לשכנעם בצדקת "מבצע שלום הגליל". "האלטרנטיבה היא אושוויץ", הסביר בגין לשריו. "החלטתנו ברורה – שלא תהיה עוד אושוויץ". כדי שלא תהיה עוד אושוויץ כבשנו את גרמניה, סליחה, את לבנון, ל-18 שנה, ורבים-רבים בינינו אינם מבינים מדוע הסתפקנו ב-18 שנה.

שרון, אם כן, הוא טיטוס, ערפאת היה המן, סדאם היה היטלר (ועכשיו, נסראללה), ג'ורג' בוש הוא פרעה (כי הוא תמך בהתנתקות) ואירופה נגדנו כי הגויים אנטישמים. הפינוי הוא פוגרום; החיילים והשוטרים שהופקדו על ביצועו הם קאפו; שולחיהם הם יודנראט. "ממשלת רבין – יודנראט", הכריזו השלטים לפני עשר שנים, והשנה הכריזו גראפיטי ענק בירושלים: "שרון, היטלר היה גאה בכך". אלמנטרי. מוטי יוגב, אלוף משנה במילואים, אחד משופרות ההתנגדות להתנתקות, השווה את פינוי גוש קטיף לליל-הבדולח, ואם לצטט שוב את ב' מיכאל: "המכונית שבה נהגתי", הוא כתב בשוכו מעיר האוהלים, "היתה מעוטרת מלפנים ומאחור, מימין ומשמאל, בכרזות שבישרו באותיות קידוש לבנה: 'מכונית זו מונעת בגז'". מבטי הכתומים והחיילים ננעצו בו. "הכתומים סברו שזו דרכי הסובטילית, והמבורכת לדידם, להשוות בין 'הגירוש' לבין אושוויץ ובירקנאו. הירוקים סברו שאני מן הרשעים המבקשים לשוב ולעלות בהם, תוך ניצול זכר השואה וסמליה. וכי איזו סיבה אחרת יכולה להביא אדם להשתמש, בעצם הימים הטעונים הללו, במלה 'גז'?"

"לוקחים אותנו לתאי הגזים?", שאלו תושבי ההתנחלות כרם עצמונה את החיילים שבאו לפנותם ב-17 באוגוסט. ילדים בני ארבע וחמש יצאו אל חיילי הוורמאכט בידיים מורמות, ענודי טלאי צהוב (מה חדש? גם בימית ענדו כמה מפגינים טלאי צהוב), ובין בוגרי ההתנחלות היו שרשמו מספר כחול על זרועם. מוזלמנים שמנמנים. "כאן מובלים כצאן לטבח מגורשי גוש קטיף", הכריזו שלט שאלו אחינו הגיבורים על חזית האוטובוס שהובילים למשרפות, ובערבו של אותו יום, ה-18 באוגוסט, הונפו ברחבת הכותל שלטים עם תצלומי של הילד המפורסם מהשואה, שעל ראשו התנוססה המלה Judenrein. ושוב השתאינו מגסות-רוחם הפנטסטית ומכך שכאבם שוקל יותר, בעיניהם, מכאבם של ניצולי השואה שבינינו, שצפו בשידור ולפתו את הכורסה בידיים שאחת מהן נושאת מספר כחול. השתאינו, לא הופתענו. זה היה צפוי מראש.

כי הרפלקס השואתי הוא המובן מאליו בעיירה היהודית "מדינת ישראל", בעיקר בשלושים השנים האחרונות, שנות הספקטאקל של גוש-אמונים, שהן "שלושים שנות סחטנות רגשית, תוך כדי שימוש בכל האמצעים

המלודרמטיים של התיאטרון היידי, כהגדרתו של דורון רוזנבלום ("הארץ", 19.8.05). לא הופתענו מהזניית השואה, כשם שלא הופתענו משיבתה הפה צפויה של הפולסא דנורא. היא חזרה כמו שעון: עשר שנים אחרי ההיא ש"אין קשר בינה לבין רצח רבין". לא הזדעזענו, כי ככה זה כאן, בעיירה היהודית "מדינת ישראל". רבנים ורבנים מטעם עצמם, "מקובלים" שהם עובדי כוכבים ומזלות, יהודים הסבורים שאלוהים עובד אצלם (כרוצח שכיר, על פי הפולסא דנורא) ו"נוער גבעות" שאיש אינו אחראי לו. "הם עשבים שוטים", אומרים לנו. "הם קומץ פרחים". עשבים שוטים בגובה והיקף של יער טרופי.

כעסו כאן – אבל מי מאיתנו הופתע? – כשמתנגדי ההתנתקות חסמו את הכבישים. רק נהגים בודדים יצאו מרכביהם כדי להתעמת עם החוצפה השגעונית (אך הבנאלית, אצלנו) של שיתוק המדינה. זכור לכם, אולי, אותו נהג בן 70 שהתחנן לשווא בפני המפגינים חוסמי הכביש שיתנו לו לעבור כי הוא מסיע את אשתו לניתוח אשר לו היא מחכה כבר חודשים. האם משהו מאיתנו שצפה בשידור חשב לרגע שיועילו תחנוני האיש הזה? הרי היה זה שוק חיינו אילו התחשבו בו. לא הופתענו כהוא זה מאטימותם של החוסמים למצוקת הזולת, מאחר שזו הנורמה במדינת הברדק. אין מידה של אטימות, של חוסר התחשבות, של פריעת חוק גלויה, של אגוצנטריות מופקרת, שתפתיע אותנו. אנחנו יהודים.

פרשנים פוליטיים מהירי אבחנה עמדו על כך שליבוי ההתנגדות לתכנית ההתנתקות היה אינטרס משותף של שרון ה"בוגד" ושל "נבגדיו" המתנחלים. ואכן, כל מי שענינו בראשו אמור לתפוש על נקלה שהוויתור על גוש קטיף נועד להנציח את מפעל ההתנחלות ביהודה ושומרון, ושתכסיס שקוף זה הצריך מצג טראומטי ככל האפשר של כאב ההתנתקות. מצג, כלומר מופע.

אבל החולצות הכתומות לא היו תחפושות. רוב השחקנים שהשתתפו במופע האמינו בכנות בדמויות שהם גילמו, בעיקר הילדים והנערים שביניהם. רק ציניקן גמור יאמר שהדמעות שהם שפכו היו דמעות תנין. הם התכוונו לכל מלה. וזו בדיקת הבעיה: שהם אכן התכוונו למה שהם אמרו כשהם דיברו על חורבן, על טרנספר, אם לא טרנספורט. הלוואי שהיתה זו רק רטוריקה זולה, מניפולציה רבנית ועסקנית ותו לא. הבעיה היא שעולם-הדימויים הגלוי, החורבני, השואתי, היהודי-עירתי, הוא עולם-הדימויים האמיתי והיחיד של מאות-אלפי בוגרים וילדים ישראלים.

המופע הזה, על שום הפנות שבה בוצע, גבל לרגעים באיום ממשי על שארית התפקוד של הישות הממלכתית. הגופים הממונים על התיפקוד הממלכתי – הממשלה, הפרלמנט, המשטרה והצבא – לא נראו כה פגיעים, מזולזלים, מתגוננים, מיום הקמתה של מדינת הקקמייקה. המשטרה והצבא תפקדו להפליא, אבל בואו לא נשכח שעד עצם הפינוי נראו כל תרחישי הקיצוץ אפשריים, ושפילו במהלך הפינוי לא ידענו אם אריה יצחקי, למשל, יפתח באש. הווה אומר: בדיעבד, ורק בדיעבד, הצטייר הפינוי כ"נצחון הדמוקרטיה". בתקופת ההכנות לו ובזמן ביצועו נראתה הדמוקרטיה מעוררת מאי-פעם.

איש לא התפלץ כשחבר-הכנסת אלדד הטיף מחוץ לכנסת למרי אזרחי, ואחר כך התבצר (כלומר, הקים שוב את הלח"י) באחת ההתנחלויות המיועדות לפינוי. איש לא השתומם כשמחוקקים אחרים מסיעות הימין הצטרפו למקהלת ההתנפלות המיתממת על רב-ניצב קראדי, שעצר בצפון-הארץ אוטובוסים מלאים ביהודים יקרים שרק רצו קצת להפר את החוק, מה העניין? ואיש לא שפשף את עינו ואת אוזניו כששמאל אליהו, רבה של צפת (החי מכספי המדינה), הכחיש שהוא הטיף לסרבנות, מה פתאום, הוא רק הורה לחיילים לומר למפקדיהם שהם לא מסוגלים למלא את הפקודה. "לא מסוגל, המפקד", לא "מסרב, המפקד". פלפול תלמודי? טוב, בשביל זה יש רבנים, לא?

הברדק חגג הקיץ, ונתנו לו לחגוג. כי הברדק מדאיג אותנו רק עד גבול מסוים. התרגלנו למינון כל כך גבוה של ברדק בעיירה המכונה "מדינת ישראל", שלא פחדנו באמת שיישברו כאן הכלים. פחדנו מעלייה במפלס הברדק, לא מניפוץ סופני של אושיות המדינה, כי מה כבר יכול למוטט מדינה שהציות לחוק נדיר בה כמו אירוס הגלבוץ? ארוץ אופייני של חום יולי-אוגוסט: כשבועיים אחרי חסימת הכבישים הגדולה של הכתומים, החליטו תושביה של שכונה בגבעתיים להפגין נגד אנטנה סלולארית; מה עשו? מה שעושים בישראל כשמתנגדים למשהו. התיישבו על הכביש הראשי של גבעתיים, חסמו את התנועה לשעה, וניצחו. האנטנה הוסרה. האלימות משתלמת.

3. בוא תשים תפילין, אחי

ימים אחדים לפני ההתנתקות, וכאילו במנותק ממנה, פורסם ב-ynet מאמר שכותרתו: "ואולי האנטישמיות צדקו". "מה חש ישראלי כשהוא קורא טקסט אנטישמי ישן, שם מתואר היהודי הסטריאוטיפי?", שאל הכותב, נעם עוזיאל, וענה: "הוא מכיר היטב את השנוא הזה שמתואר שם. הוא נדחף לפניו בתור או מהנתיב לפנייה ימינה, או שהוא היה אצלו בבית אתמול, לתקן את המחשב או המקרר, או שהוא עורך-הדין או הקבלן שלו", או שהוא "היהודי שקונה כל מה שזו, כולל את הפוליטיקאים"; "מההפכה הצינונית, אשר חרתה על דגלה את יצירתו של היהודי החדש, עובד האדמה והיצרני, נכשלה כישלון חרוץ, הואיל והיהודי הישראלי של שנות האלפיים חזר כמו קפיץ להיות גלוי, דומה מאוד ליהודי כפי שתואר על ידי האנטישמים: רוכל או סוחר ממולח ולא הגון, מתווך ולא מייצר, גוזר קופונים, תאב בצע, מרפקן, צעקן, קופץ בראש, אדם לא נעים." אפשר לראות את דבריו של נעם עוזיאל כתשובה למאמרו של א"ב יהושע שפורסם השנה בכתב-העת "אלפיים" – מאמר שבו הציע יהושע הסבר פסיכולוגי מתוחכם לאנטישמיות. שורש האנטישמיות, טוען יהושע,

הוא הפחד של הגוי מפני היהודי: הפחד מפני היסוד החמקמק, האמורפי-וירטואלי, של הזהות היהודית. בני-אדם נרתעים מפני הזר והמזרז אשר אינו יכול לומר מהו בעצם, ומשליכים עליו פחדים דמיוניים, דמוניים. שורש האנטישמיות, אם כן, "אינו קשור בתכונה ממשית או בהתנהגות כזו או אחרת של היהודים", לדברי יהושע, "שכן אי אפשר לדבר כלל על תכונה או אופי משותף יהודי, או על התנהגות יהודית משותפת". במלים אחרות: הגויים שנאו אותנו לא בגלל התנהגות ממשית כלשהי שאיפיינה אותנו כשחינו בקרבם, אלא בגלל הדמיונות שהם השליכו עלינו. היינו שנואים כי היינו "מפחידים" – לא משום שהתנהגנו, אולי, קצת לא יפה. כמה נוח ההסבר הפסיכולוגי הזה, הדורש מהגויים שנואי היהודים להתייבב מול הראי, במקום לדרוש זאת מאיתנו. כמה נוח להגדיר את זהותנו כ"אמורפית", שהרי אם היא אמורפית, לא נראה שום פגמים אם נתייבב מול הראי: נראה מה שנרצה. שלא כמו יהושע, נעם עוזיאל מתייבב מול הראי ורואה פרצוף קונקרטי: "ישראל של שנות האלפיים היא ממלכת התחמנים והקומבינות. שמונה מכל עשרה בעלי מקצוע ירמו אותך, כפי שתיעדה באורח מצמרר תכנית הטלוויזיה 'צאת צדיק'. התחייבויות, אפילו של משרדי ממשלה, אינן מקוימות באופן כרוני וללא בוש. הרמאות והנוכלות הן עניין יומיומי, מוכר לכול ואפילו טריוויאלי. בישראל, בניגוד למדינות המערב, צ'ק שאינו מוכבד הוא עניין של מה בכך. כך גם הפרת חוזה והתחייבות". ובאשר לפרנסות היהודים בישראל: "פה מעדיפים להתעסק במסחר ובכסף, כמו בגלות. ככל שהאבטלה גואה, לך תמצא פועל כפיים ישראלי. אפילו חזון ההיי-טק הישראלי, פאר היצירה של הישראליות החדשה, הוא בעיקר חלום על התעשרות מהירה. אין דבר שמרשים את הישראלים יותר מ'אקזיט' מוצלח: הקמת חברת הזנק, הפרחת הבטחות ומכירה מהר וביוקר."

כלומר, לא השתנינו. נשארנו בגלות. האם אי-פעם נשתנה? נעם עוזיאל, על סף יאוש, מסכם: "הגינות, יצרנות ונעם – אלה צריכים להיות ערכי הצינונות החדשה. אחרת, ימשיכו לשנוא אותנו בכל מקום, ובצדק, ואיכות חיינו תמשיך להידרדר במדרון, מי יודע עד לאן."

הגינות, יצרנות ונעם: עצם התקווה כי מלים אלו יכנסו למילון-החיים היהודי-ישראלי, היא דון קישוטית בעליל. מי שיתיישב לכתוב מילון מפורט מא' עד ת' של שפת העירה, לא יידרש כלל למלים "יפות נפש" שכאלו; עד שרוביק רוזנטל יכתוב את המילון היהודי-ישראלי-גלותי השלם, נסתפק בשלוש ההגדרות הבאות: "אחי". צורת הפנייה המקובלת בין זרים. כל אחד כאן הוא "אחיך" לפי דעתו, ובאשר הוא "אחיך" מותר לו הכול: לעקוף אותך בתור לקופה במכולת ("עשה טובה, אחי, אני רק קונה סיגריות"), לחנות בחניה שלך ("חמש דקות, אחי"), להתערב בשיחתך עם חברך בבית-קפה ("עזוב אותך מאמסטרדם, אחי. רק ניו-יורק"), או לחסום את דרכך בתחנה המרכזית בשם הרבי מלובביץ' ("בוא תשים תפילין, אחי"). אין פרטיות מינימלית ונימוסים בסיסיים, ואין כל צורך בהם, בעיירה היהודית, מן הטעם הפשוט שכל גס-רוח הוא אחיך.

"מכה"; "לעשות מכה". צורת ההתפרנסות הנשאפת והמכבדת את בעליה בעיירה היהודית "מדינת ישראל". אינה כרוכה בכיצועה של הפעילות הגויית המכונה "עבודה". אינה מצריכה רכישת מקצוע כלשהו, ואינה מייצרת דבר. ההתמחות בה היא התמחות בהפיכתו של מצב-צבירה מוגו (אוויר) לנוזלי (מזומנים), ובתור שכזאת, "עשיית המכה" היא צורת ההתפרנסות הטהורה ביותר: בטלה נושאת רווח.

נו". 1. בתור מלת זירו, מבטאת את קוצר-רוחנו המופגן ואת יכולת ההקשבה האפסית שלנו. אין לנו כוח לשמוע אף אחד עד סוף המשפט. ה"נו" היא מלת השיסוע של ה"נודניק", וה"נודניק" הוא כולם: רק אתה אינך נודניק. אין מלה המתאימה לכך יותר מהמלה "נו", שהרי היא קטיעה של המלה "נודניק" עצמה. 2. בתור מלת שאלה, ה"נו" מבטאת על דרך הקיצור את ה"נו, אז מה?" שפירושו שהכול לגיטימי וששום מעשה לא-תקין או מחדל אינו מצבי רף חדש ומרשים של חוצפה. "רוב השרים שהתנגדו להתנתקות לא התפטרו". – "נו?". "נתינה הודיע שלא יתפטר, כי כלכלת המדינה חשובה יותר מכול, ואז התפטר מעכשיו לעכשיו, אפילו לא הואיל לחכות עוד שעה, לסוף היום בבורסה". – "נו?".

המאמר הפובליציסטי המהדהד של השנה, "עברתם כל גבול" של אמנון דנקנר ודן מרגלית, שפורסם ב"מעריב" ב-17 במאי, מיקד את הדיון בשחיתות הפוליטית. "החיים הציבוריים והפוליטיים שלנו הפכו למדמנה מעלת צחנה של שקר ושחיתות, פחד וחיים טובים על חשבון כספי הציבור. ואת כל זה מלווה תחושה מתהוללת וחוצפה של חוסר בוש וחוסר מורא. אין מורא מפני החוק. אין מורא מפני מבקר המדינה. אין מורא מפני דין הבורח. אין מורא מפני חמת הזעם הלוחשת בבטנו של כל אדם הגון בישראל מול חזיון העיוועים של מה שמתרחש במסדרונות השלטון, בהיכלי הכוח, במרכז הידוע לשמצה של מפלגת השלטון, ובעיקר בתודעה של כל המצטרפים בששון לחגיגה מטעמים אנוכיים". האיום האמיתי על מדינת ישראל, התריעו דנקנר ומרגלית בסוף מאמרם, אינו בטחוני ואינו כלכלי; אם ספינתנו טבעה, היא לא טבעה בים של דם, אלא "באוקיינוס של כיעור, קלקול מידות ושחיתות".

שלא מדעת סיפקו דנקנר ומרגלית, במאמר הזה ובקפמיין "איפה הבושה?" שבעקבותיו, תשובה עקיפה לתזת האנטישמיות של א"ב יהושע, כפי שעשה אחריהם גם נעם עוזיאל. אבל דנקנר ומרגלית בחרו להתמקד רק בנגע השחיתות - ורק בנגע השחיתות השלטונית, הפוליטית. טוב עשו שהתמקדו בשחיתות השלטונית, שהרי מאמר אפקטיבי הוא מאמר ממוקד; אבל נגע השחיתות השלטונית בישראל הוא רק חלק מנגע השחיתות בישראל - והשחיתות הכללית, הציבורית והפרטית, היא רק אחת הפיסות של התמונה הגדולה. התמונה הגדולה היא תמונה של עיירה יהודית-גלותית, אשר נגע השחיתות הוא רק פועל יוצא של אי יכולתה, עד כה, להיות מדינה. לא במאמר זה, שתקף את השחיתות, אלא דווקא במאמר אישי ולא-פוליטי שדנקנר פרסם בכתב-העת "פנים" בשנת 2000, הוא צייר בקטן את התמונה הגדולה, כשתיאר את חוויית הכניסה לעת ערב לחלקה המזרחי של רמת-השרון:

"כאן תמיד יהיו מכוניות שימשיכו לנסוע בנתיב המרכזי עד סופו כמעט, ואז יידחקו בכוח, בחוצפה, באגואיזם טהור, שמאלה, בזים למעטים הממתינים בסבלנות בנתיב השמאלי", ב"מאמץ אלים, בלתי מתחשב, הנובע מאיזו תהום נפשית מכוערת של בהילות-שווא ואימה מפני היתפסות בעיני עצמך כפראייר ותרן ונינוח, אפילו כשמדובר רק על שתיים-שלוש דקות עודפות."

וכך מתנהגים ה"תרבותיים" שבינינו, הישראלים-למופת של רמת-השרון. כי גם רמת-השרון היא עיירה גלותית. רק אם נביט בדיוקנו העצמי, הגלותי, נבין מדוע השחיתות נפוצה כאן כמו חנקן ומדוע הבושה היא נחלתם של פראיירים.

התבוננות בתמונה זו היא ביקורת עצמית, וביקורת עצמית אינה שגויה עצמית. הטקטיקה המקובלת של הדיפת כל ביקורת עצמית על ידי הגדרתה כהתעסקות חולנית בהלקאה עצמית, היא בריחה מאחריות. הלקאה עצמית, גם היא בריחה קלה מאחריות, כי המלקה את עצמו מודיע לעצמו, ולכל מאן דבעי, שאין לו תקנה. ביקורת עצמית היא התייצבות תכליתית, לא אפולוגטית ולא נואשת, מול פגמינו. לא ייצא לנו כלום מהכחשת הפגמים, ולא ייצא לנו כלום מהתפלשות בפגמים ומתפישת הפגמים כחזקים מאיתנו. התודעה הגלותית היא בעיה – והיא פתירה. התייצבותנו מולה היא התייצבות מאתגרת, לא מייאשת. יש מה לעשות. אבל כדי שנבין מה יכול וצריך להיעשות בעניינה, עלינו להבין איך ומדוע היא נוצרה.

4. אבות הציונות ושליחת הגלות

הזהות היהודית שהתפתחה בגלות היא זהות שתודעת הגלות היא מהותה. טול תודעה זו מהיהודי הגלותי, ונטלת ממנו את עצם יהדותו. התפילות כתחליף לפולחן הקורבנות, הרבנות כתחליף לריבונות המקראית של מלכים ומצביאים וכוהנים ונביאים, לימוד התורה כתחליף של מימושה, ימות המשיח כתחליף להיסטוריה, הקהילה הגטואית כחלופה למדינה, הקיום הטקסטואלי הביתי-מדרשי כתחליף לקיום טריטוריאלי-ארצי – כל מה שכלול זה אלפיים שנה בהגדרת היהדות, נגזר במהותו ממצב הגלות ומתפישת היהודים את הגלות כנצחית. נצחית – כלומר, עד כמה שקיצה תלוי בנו. יבוא בן-דוד ויוציאנו ממנה, אבל עד שיבוא בן-דוד, היא מנת חלקנו. כיסופנו לבוא הוא, כמובן, רק מס שפתיים, כי תפקידו האמיתי של בן-דוד הוא לא לבוא. לא היה ולא יהיה אדם יותר בלתי-רצוי ליהדות הגלותית ממשיח בן-דוד, משום שקץ הגלות הוא קץ היהדות במתכונתה הגלותית, השלטת עד כה.

ברור משום כך שיהודי חרדי, תושב העיירה "מדינת ישראל", אינו יכול לתפוש את קיומה הארצי כפתרון של מצב הגלות העקרוני. הוא עשוי להעדיף את בני-ברק על ברוקלין, אבל אין זה אומר שהוא רואה את עצמו כמי שנגאל – שיצא מהגלות – שהרי יציאה מהגלות היא התפקדות, אם גלות ויהדות הן מלים נרדפות. אבות הציונות הבינו זאת מראש, ולכן הם לא ציפו לשום שיתוף-פעולה מצד הציבור הרבני-חרדי. אדרבה, הם תפשו את המפעל הציוני כגט-כריתות לציבור הרבני-חרדי, וסיסמתו של הגט היתה "שליחת הגלות". שליחת הגלות – כלומר, שליחת הגלותיות. שליחת הגלותיות – כלומר, שליחת היהדות.

אותותיה הראשונים של שליחת הגלות ניתנו, למעשה, עוד לפני הולדתה של התנועה הציונית. מנדלי מוכר-ספרים ויהודה לייב גורדון, שני נפילי הספרות העברית בתקופת ההשכלה הקדם-ציונית, היו סאטיריקנים נוקבים ואף בוטים של הוויית החיים היהודית הגלותית; הם תיארו בסלידה את עליבות החיים של יהודי מזרח-אירופה, ועצם הסלידה היתה שליחת הגלות, למרות שהפתרון הציוני טרם הוצע אז. הם האמינו שגם אם אין מוצא מהגלות, אין חוסר-המוצא הזה מצדיק כשלעצמו אורח-חיים טפילי, בזוי ונבער (נבער מנקודת-הראות המשכילית), ובכך הם הניחו, סביב 1870, את יסודותיה של שליחת הגלות הציונית.

אחד העם, אבי הציונות ה"רוחנית", לא הרחיק הרבה מעבר למנדלי ויל"ג. במאמרו "שליחת הגלות" (1909), הוא הציע להבחין בין שלילה סובייקטיבית לשלילה אובייקטיבית של מצב הגלות. השלילה הסובייקטיבית, על פי הגדרתו, היא שלילת ההנחה שהגלות טובה לנו (הנחה שהתנסחה כבר באימרה התלמודית: "צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין האומות", פסחים פז עב); כל היהודים, סבר אחד העם, מסכימים שהגלות היא מציאות-חיים שלילית, ובמובן זה כולנו שוללי הגלות. אבל רוב היהודים אינם שוללים את סיכויי של העם לשרוד בגלות; הגלות, הוא הסביר, נראית לרוב היהודים כעובדה אובייקטיבית שאין לשנותה, ומבחינה זו, שוללי הגלות היחידים הם אלה הקוראים לסיים את הגלות על-ידי התאדות לאומית (התבוללות) או על-ידי יצירתה של אוטונומיה לאומית – בארץ-ישראל, על פי עמדת הציונים, או בארץ אחרת, תהא אשר תהא, על פי עמדתם של שמעון דובנוב, אליעזר בן-יהודה ושאר ה"טריטוריאליסטים".

מצב הגלות, טען אחד העם, הוא "חיזיון מתמיד, שאין בידנו לבטלו". הוא התנגד ל"קיבוץ הגלויות" הציוני, אבל דווקא משום כך הוא סבר שיש לבנות מרכז-תרבות לאומי בארץ-ישראל – מרכז שלא יפתור את בעיית היהודים, אבל ייתן מענה לבעיית היהדות. רוב העם, הוא סבר, ימשיך לחיות בגלות, אך הזהות היהודית תהיה פחות גלותית, בזכות המרכז הארצישראלי שישרה על הפזורה את אורו, אור התחייה. במלים אחרות: הוא לא שלל את הגלות, אך הוא שלל את תפישת היהדות ככת דתית, וקרא להחליפה בלאומיות חילונית שיהדותה היא מורשתה התרבותית, לא דתה.

אבל אחד העם השפיע רק על קומץ יהודים. שליחת הגלות שלו היתה מסוייגת מכדי שתלהיב (או תכעיס) את רוב קוראיו. ביאליק, ויצמן, בובר, הוגו ברגמן, גרשם שלום ועוד כמה אנשי רוח היו, כמדומה, "תלמידיו"

היחידים. המנהיגים, ההוגים והיוצרים שהשפיעו השפעה של-ממש על יהודי מזרח-אירופה, על ציבור החלוצים הארצישראלי, ואחר כך על עיצוב הזהות ה"צברית", שללו את הגלות שלילה גורפת, רדיקלית. פינסקר, הרצל, נורדאו וז'בוטינסקי שללו לחלוטין את הזהות הגלותית, משום שזהותם התרבותית היתה אירופית. הגרמנית או הרוסית היתה שפתם, לא היידיש. הם גדלו בערים גדולות כמו וינה ואודסה, לא בעיירות של "תחום המושב", ומסלול חניכתם כלל בירות תרבות כמו רומא (ז'בוטינסקי) ופריז (הרצל ונורדאו). הם היו בעלי מקצועות חופשיים, לא יהודים לומדי תורה החיים מצדקה. זהותם היתה מודרנית, חילונית, מערבית, ליברלית, בורגנית, כמעט מתבוללת. הטיפוס היהודי הגלותי-עירתי לא אמר להם כלום. הם ראו בו פוחלץ. היהודים צריכים להיות עם ככל העמים – עם שיציל את עצמו אם ינרמל את עצמו: זו היתה בשורתם האנטי-גלותית, שפירושה ניתוק נחרץ מערכי היהדות ומאורח-החיים היהודי, הלא-נורמלי.

נתן בירנבאום, מי שטבע את המונח "ציונות", הגדיר את היהודי הגלותי כאדם המתאפיין ב"העדר אומץ-לב אישי, העדר הדר חיצוני, חוסר טאקט והעדר חוש אסתטי", וה"הדר" החסר ליהודי הגלותי היה, כידוע, אחד הערכים החשובים ביותר בעיני ז'בוטינסקי. נורדאו הטיף ל"יהדות של שרירים": היהודי החדש יהיה חסון, אם לא אתלט - נפש בריאה בגוף בריא, כמאמר הגרמנים – ותביעה זו לסיום ההזנחה הגופנית שציינה את הטיפוס היהודי הגלותי, עלתה מסיפוריו וממסותיו של ברדיצ'בסקי, משיריהם של טשרניחובסקי וזלמן שניאור הניטשאניס, ואפילו מכמה יצירות של ביאליק.

ל"בני-אדם רעננים" קורני "שפעת נעורים", ל"דור שיכור-חיים" שיתנכר ל"בית-הכואבים" החולני של הוריו, ייחל טשרניחובסקי בשירו "לנוכח פסל אפולו" (1899): הוא ייחל לצעירים עבריים, כמו-יוונים, מלאי און ויופי ותיאבון לחיים, שיבואו במקומם של "חדלי האונים" אשר אסרו את אלוהים "ברצועות של תפילין". העברי החדש "יחיה, יאהב, יפעל, יעש", התנבא טשרניחובסקי בשירו הנודע "אני מאמין" (1892), שבו הוא טבע את הביטוי "דור בארץ", שנעשה לימים כינוי נרדף ל"דור הפלמ"ח" (או "דור תש"ח"), שחונן על שלילת הגלות.

ביאליק, בשירו "רחוב היהודים" (1894), תיאר את הוויית החיים הגלותית כהווייה של הזנחה עצמית, מחנק וזחנה, ובסופו של השיר זעק אל עמו:
"ישראל! מי הביא אל ביתך כרוכים
בגוויל ספר תורה ציד דגים סרוחים?
ואיך ירדו כרוכים אל יעקב ולנשיו
אשפתו ורפשו עם קודשי קודשיו?"

וזעקה זו היתה לחישה בהשוואה לשלילת הגלות של "בעיר ההריגה", פואמת טבח קישינוב (1903), שתיארה את היהודים ש"הציצו מן החורים" כשנשותיהם ובנותיהם נאנסו לעיניהם, והתפללו במקום לצאת מחוריהם ולהילחם: עכברים בחייהם וכלבים במותם, "מת רוחם, נס לחם, ואלוהיהם עזבם". אורוים האנטישמים שביצעו את הפוגרום, אבל ביאליק לא כתב עליהם (כי מה הטעם?), אלא על ואל ניצוליו של הפוגרום:
"ובגרון ניחר שירה קבצנית תשוררו,

וכאשר פשטתם יד תפשוטו, וכאשר שנוורתם תשוררו."

שנתיים אחר כך, יום אחרי שנערך עוד פוגרום (בז'טומיר), כתב י"ח ברנר טקסט דומה מאוד ל"בעיר ההריגה": מונולוג סיפורי שכותרתו "הוא אמר לה", שנושא בחור צעיר באוזניה של אמו לאחר שאביו נרצח בידי אוקראינים. "שפל ופחדן היה אבי. הוא ניסה לברוח, לברוח, להתחבא בקופה של סחי ומיאוס. לא יפה היה בשעת בריחה. פיאותיו התנודדו", ולבסוף "הם הדביקוהו". הצעיר הזה אינו מרחם על אביו. הוא מתבייש בו ובכל היהודים שכמותו, "אותם הנחבאים" אשר "ככלבים סחבו את נבלותיהם, ואיש לא הציל."

שלילה גמורה זו של הטיפוס הגלותי הנחילו החלוצים לבניהם הצברים. מות הגיבורים החליף את "מות הקדושים", ההגנה העצמית – את העמדה הקורבנית, הגאוה – את הגניחה, העשייה – את התפילה, וסיפורו הנודע של חיים הזו, "הדרשה" (1943), ניסח עמדה זו בעיצומה של השואה:

"לא אנחנו עשינו את ההיסטוריה שלנו, כי אם הגויים עשו אותה לנו. מה יש בה? גזרות, עלילות, רדיפות וקידוש השם. ציבור של דוויים וסחופים, נאנחים ובוכים ומבקשי רחמים. אני בכלל הייתי אוסר ללמד לילדים שלנו את ההיסטוריה היהודית. לאיזה שד ללמד אותם קלון אבותיהם? אני פשוט הייתי אומר להם: 'חברה! לנו אין היסטוריה! מיום שגלינו מארצנו אנחנו עם בלי היסטוריה. אתם פטורים. לכו לשחק בכדורגל'. היהודים, אומר יודקה בהמשך "הדרשה", "מחבבים יסורים" ומתבשמים מחולשתם; התלמוד הוא "ספר המתים" היהודי-גלותי, והתודעה הגלותית היא הזיה משיחית. "האם אתם תופשים? תחשבו רק, תחשבו! מיליונים בני-אדם, עם שלם משקיע עצמו בהזיה, ושקוע ועומד בה שני אלפים שנה!"

ויודקה מגיע למסקנה החותכת: הציונות והיהדות הן תרתי דסתרי. "הציונות מתחילה ממקום הריסת היהדות. הציונות היא עקירה והריסה, היא ההפך ממה שהיה", ולכן הציונים הם מייסדיו של עם חדש: אין הם יהודים ("חדשים" או "מחודשים"), אלא מייסדיו של עם נפרד, ישראלי.

"הדרשה" של הזו, יצירה שעיצבה את תודעת הצברים שהיום הם בני 80, מייצגת את שלילת הגלות הרדיקלית: שלילת הגלות כשלילת היהדות. אך את עיקר העבודה עשה בן-גוריון.

הציונות ההרצליאנית היתה מערב-אירופית, ואילו הציונות החלוצית-סוציאליסטית הורכבה כמעט כולה מילידי מזרח-אירופה. חלקם גדלו בערים מזרח-אירופיות גדולות, חלקם בעיירות נידחות דוברות יידיש, ומכל מקום – רובם ככולם עלו ארצה מ"תחום המושב" שבין אוקראינה, פולין, ביילורוסיה וליטא, ועובדה זו רלוונטית לפחות משתי בחינות.

היא רלוונטית, ראשית, מבחינת זרותה של השקפת העולם הדמוקרטית-ליברלית לנפשם של חלוצי תנועת העבודה. הם גדלו במדינות נחשלות ועריצות, נטולות מעמד בינוני של ממש ומורגלות בקנאות רעיונית מכל סוג – דתית, לאומנית, סוציאליסטית-מרקסיסטית. כשרוסיה הפכה לברית-המועצות, היא עברה ממשטר-עריצות למשנהו מבלי להתנסות חצי שעה בדמוקרטיה, ואיש מחלוצי העלייה השלישית שהגיע לכאן מהמהפכה הבולשביקית לא חשב שהרוסים נזקקו לדמוקרטיה. "פועלי ציון", "הפועל הצעיר" ו"אחדות העבודה", מפלגות הפועלים שהתאחדו ב-1930 למפא"י של בן-גוריון, תפשו את אורח-החיים הבורגני-ליברלי כאורח-חיים מנוון שפג תוקפו, ומשום כך הם דיברו בגנותה של הנורמליות שהציונות ההרצליאנית דיברה בזכותה. החלוצים הסוציאליסטים לא רצו כלל ועיקר להקים חברה נורמלית בארץ-ישראל; הם רצו להקים חברה מופת לא-נורמלית. הם לא רצו להשתלב בעולם המערבי הבורגני, הליברלי-דמוקרטי, של הרצל; הם שאפו לגאולת האדם והעולם, ושאפה זו לא יכלה להוביל לדמוקרטיה. דמוקרטיה ואוטופיה אינן הולכות יחד.

שנית, תנועת העבודה הוקמה על ידי יהודים שמרדו בעיירה הגלותית – לא על ידי יהודים מבית מתבולל. הם לא היו מנוכרים להוויה הגלותית; הם בעטו בה בדיוק משום שזו ההוויה שהם הכירו מבפנים: הם ידעו מה הם שואו. ההתיישבות, החקלאות, ההגנה העצמית, ההקרבה העצמית על מזבח ה"הגשמה", השיתוף, השוויון, הזוהר ה"פועלית" – מערכת הערכים של תנועת העבודה היתה מצד אחד אלטרנטיבה לשטעטל, ומצד שני המשיכה, בדרכה, את השטעטל. כי מפעל ההתיישבות היה מפעל קהילתי, חדור להט כמו-דתי וחזונית גאולה, שסגד למורי-הלכה כריזמטיים כמו ברנר וגורדון וברל וטבנקין וחזן ויערי, רבנים גלויי ראש. העיירה היהודית (ובפרט, החסידית) הועתקה, מבחינה זו, לארץ-ישראל, עם כל הדבקות הרליגיוזית האקסטאטית, עם התשתית המושגית של "קלקול" ו"תיקון", עם הצבת הקולקטיב היהודי מעל לפרט, עם ריקודים של "התפשטות הגשמיות" עד אור הבוקר.

"הלבישיני, אמא כשרה, כתונת-פסים לתפארת

ועם שחרית הוביליני אלי עמל.

עטופה ארצי אור כטלית.

בתים ניצבו כטוטפות

וכרצועות-תפילין גולשים כבישים, סללו כפיים",

כתב אברהם שלונסקי, שנולד וגדל בחיקה של חסידות חב"ד. הוא התעלה, לא סתם עלה, לארץ-ישראל; הוא עבד את הארץ, לא סתם עבד בה; הוא נשטף בה באור רוחני, לא סתם אור-שמש, וזו היתה תחושתם של כל החלוצים, החל בגורדון שדיבר על "המעדר הקדוש", וכלה ביהודה יערי (מחבורת ביתניה עלית וממקימי בית-אלפא) שהעניק לצורת-החיים השיתופית שהומצאה בעלייה השלישית את השם "קיבוץ", על שמה של התוועדות ראש-השנה של חסידי ברסלב. מכאן הברית שכרת איתם הרב קוק האב. הוא אהב אותם לא רק משום שהיו חמוריו של המשיח, על פי תפישתו, אלא גם ובעיקר על שום הקוד היהודי-גאולתי, האנטי-נורמלי, שעל פיו הם פעלו.

אבל הקוד היהודי האנטי-נורמלי שהפעיל את תנועת העבודה בראשיתה, הוחלף בקוד אנטי-נורמלי אחר כשבן-גוריון נעשה מנהיגה של התנועה. שלא כמו גורדון וברל ובובר ומאיר יערי ויהודה יערי (או שלונסקי ואצ"ג בימי "גדוד העבודה"), שתפשו את המפעל החלוצי הסוציאליסטי כמפעל יהודי-רליגיוזי של "תיקון", בן-גוריון רצה ליצור אומה "עברית", ישראלית, מנוערת מעולם-המושגים הגלותי, אומה ניאו-תנ"כית בארץ-התנ"ך, והחזון הזה השפיע יותר מכל חזון אחר של מישוהו מבין שוללי הגלות על עיצובה של הזוהר הישראלית – זוהרתו – כזהות המושתתת על שלילת הגלות.

רק יונתן רטוש, מנהיג "העברים הצעירים" (אשר שלונסקי כינה בלגלוג "הכנענים"), היה רדיקלי עוד יותר מבן-גוריון בשלילת הגלות ובשלילת היהדות. אפילו את הציונות שלל רטוש תכלית שלילה, מאחר שהיא חתרה לתקומה יהודית. האומה שרטוש ערג לתקומתה היא האומה ה"עברית" של הסהר הפורה: אומה קדם-יהודית ואף קדם-מקראית, שתחדש את ימיה השמיים כקדם, תוך כפיית השפה העברית על הערבים שממערב וממזרח לירדן, עד החידקל. מאחר שהיה זה חזון תמהוני, היתה תנועת ה"כנענים" חבורה שולית לגמרי; אך ההבדל בין החזון ה"כנעני" הקיקיוני לבין חזונו ה"עברי" של בן-גוריון היה קטן מן הדמיון בין שני החזונות. אותה שלילת הגלות, אותה שלילת היהדות, היתה משותפת לרטוש הנידח ולבן-גוריון, מעצב הזהות הישראלית.

לכן, למרות שמספר ה"כנענים" היה זעום, כמעט כל דור הצברים של תנועת העבודה בתקופת הפלמ"ח ו"המדינה שבדרך" היה קרוב עד מאוד תודעתית וסגנונית לעמדה הילידית-כנענית הרדיקלית. הצבר המופתי – משה דיין, יגאל אלון, יצחק רבין, מאיר הר-ציון, אריאל שרון וכו' – מימש את חזון ה"עבריות" של בן-גוריון על ידי ה"דממותו למצביא מקראי ועל ידי הסתערבות, כולל כפייה ושבריייה. הוא היה אשכנזי שסיגל לו סלנג ערבי, ואם לא היה צבר הוא התחפש לצבר, כפי שעשו משה תהילימזאגער (דן בן-אמוץ) והלמוט אוסטרמן (אורי אבנרי). הוא הלך בשדות, הוא דהר בשדות פלשת, כאילו הגיח מספר שופטים, והוא כתב ספרות עברית שדילגה על העבר היהודי-גלותי בן אלפיים השנה כדי לחיות ולהחיות את העבר המקראי, הקדם-יהודי, הכנעני למחצה. משה שמיר, ס' יזהר, חיים גורי הצעיר, ע' הלל ושאר המשוררים והסופרים הבולטים של "דור בארץ" כבשו במלים נפעמות את נוף-הארץ. הם עשו אהבה עם "מולדת העברים", ואהבה זו, שגבלה בעמדה הכנענית, היתה תשתית-הזהות של ישראל הבן-גוריונית.

הצברים ה"עבריים", בני טיפוחיו של בן-גוריון, עוצבו תודעתית לפני קום המדינה. תודעתם, לפיכך, לא היתה אזרחית. היא היתה תודעה מקומית, מיתולוגית, רומנטית, הרואית – לא ממלכתית. הם אלה שלחמו ב-1948 על תקומתה של מדינת ישראל הממלכתית, אבל חשוב לזכור שלא המדינה עיצבה אותם אלא הפאזה שקדמה להקמת המדינה. אדרבה, רבים מבין אותם הצברים שחירפו את נפשם על הקמת המדינה, לא מצאו כאן את עצמם לאחר שהיא הוקמה. הם התקשו להפוך מגיבורים לאזרחים, מצברים עבריים-מקראיים לישראלים, ועשרות מהם גלו מכאן בשנות החמישים (בעיקר לפריז, שהיתה אז באופנה). אך מדינת ישראל נזקקה לאזרחים, היא לא יכלה להיבנות מצברים מאוכזבים – ודאי לא משעה שהוצפה במהגרים – ובן-גוריון נאלץ להגמיש את חזונו המקורי, ה"עברי", לכדי חזון ממלכתי. החזון הממלכתי שלו היה כור-ההיתוך, שהוא יישום ה"עבריות" למדינת הגירה.

6. עולים ומהגרים

כשמדברים על "חברת ההגירה" הישראלית, מתכוונים בדרך-כלל לבעיה העדתית. האשכנזים הם ה"ותיקים", כל השאר – "מהגרים", מיוצאי ארצות-ערב עד הרוסים והאתיופים. אין בתיאור זה הבחנה בין מרוקאים לעיראקים, בין פולנים להונגרים. כוחו בפשטותו. הוא מצייר ביד בוטחת קו-שבר עדתי, החוצה את ציר-הזמן ב-1950. מפתה לחלק כך את המאה העשרים בדיוק באמצעה, כמו שחוצים תפוח-עץ. מפתה לחלק את החברה הישראלית מרובת העדות ל"אשכנזים" מול "מזרחים". אבל תיאור כל כך סימטרי לא יכול להיות נכון. ב-1932 היגרו לפלשתינה כעשרת-אלפים יהודים מאירופה. בישיבת מועצת מפא"י, שהתכנסה ב-19.1.33, אמר בן-גוריון שהציונות "הפכה בן-לילה מתנועת חלוצים, יחיד סגולה, שעלו לארץ מתוך חזון ואמונה, לתנועה רחבה של מבקשי הצלה, תנועת מהגרים המונית". 11 יום אחר כך, ב-30.1.33, הושבע היטלר לקנצלר, ומיום שהושבע עד שפלש לפולין היגרו לפלשתינה 190 אלף איש.

מי היו המהגרים? 80 אחוז מזרח-אירופים (פולנים בעיקר) ו-20 אחוז יקים. ה"קים" היו בורגנים משכילים, בעלי תארים ומקצועות חופשיים. הפולנים, לעומתם, היו זעיר-בורגנים, חנוונים שסגרו חנות-מכולת בלודג' ופתחו אותה עכשיו בתל-אביב או בחיפה. היו גם יקים פשוטים ופולנים מלומדים, והיו מהגרים מקרב שתי העדות שהלכו להתיישב בקיבוצים ובמושבים. אבל באופן כללי הורכב גל-ההגירה משתי עדות בורגניות מובחנות למדי: עדה של מומחים ועדה של פיקחים.

המדינה שבדרך נזקקה לבורגנים. היא נזקקה למומחים ונזקקה לפיקחים, שהרי בלי מומחים מי יקים תשתיות, ובלי אנשי-מסחר פיקחים מי יניע את המשק. העלייה החמישית יצרה גאות ("פרוספריטי") והזריקה ליישוב עירוני של יזמות. אבל בגלל בורגנותה היא איימה על עולמם הציוני-החלוצי של מנהיגי היישוב. הציונות לא התמצתה בנטישת הגולה, לדידם של מנהיגי העליות הקודמות. היא כללה, כאמור, את שלילת הגולה: את שלילת הפרנסה שאינה עבודה. ה"יהודי החדש" היה יצרן, לא סוחר. "כיבוש העבודה" היה קידוש העבודה.

לא שהיו רק חלוצים בעליות הקודמות. רוב העולים, כל השנים, היו זעיר-בורגנים. אך המיעוט היה הדגם. הטיפוס הראוי, גם אם לא המצוי, היה של "מגשים" שבא "לבנות ולהיבנות" כאן: לבנות יישובים וחברה יצרנית ותרבות עברית, על פי תפישת תנועת-העבודה; לבנות חוסן נפשי, גופני וצבאי, גאווה לאומית ומסירות למולדת, על פי תפישת ז'בוטינסקי; על כל פנים, לבנות. "התקווה לגאולת ארצנו, ליישובה ולשחרור האדם העובד עליה, לא התגשם ואין לה שום אפשרות להתגשם בלי אותם האישים, אנשי הרצון מבקשי הגדולות, מחפשי גאולה ומרחב לכוחותיהם המתפרצים, חושקי החיים ועובדים מתוך אהבה", כתב ברל כצנלסון ב-1912, וביטא את האתוס ששלט ביישוב שלושים שנה, עד שהגיעו מהגרי שנות השלושים.

הפולנים והיקים של העלייה החמישית לא היו יצרנים ברובם המכריע, רובם גם לא הגיעו ממניע ציוני, ובשונה מקודמיהם המהגרים-בורגנים, הם לא תפשו את החלוץ כעמוד-הענן ההולך לפנייהם במדבר האזיאטי. יצר-החיים, לא צו-קריאה רעיוני, הביא אותם אל ארץ-המקלט המנדטורית. הפיצול הסוציולוגי של שנות השלושים לא היה עדתי, אלא פנים-אשכנזי. הפולנים-החלוצים מסוגו של בן-גוריון, שעלו לכאן כדי להיוולד כאן מחדש, לא דמו לפולנים שהיגרו כדי לשרוד; ה"קים" שעלו לכאן בשנות העשרים מתוך להט ציוני (גרשם שלום, ארתור רופין, מייסדי בית-זרע וגבעת-ברנר) היו שונים בנשמתם, גם אם לא בתרבותם, מה"קים שהגיעו בערבו של ליל-הבדולח.

לכן, גם כשעלה היטלר לשלטון בגרמניה לא קרא בן-גוריון ליהודי אירופה לנוס על נפשם לפלשתינה, אלא חזר והביע, במהלך 1933, את חרדתו מהצפת הארץ במהגרים. "ארץ-ישראל זקוקה היום לא למהגרים סתם אלא לחלוצים", אמר בקונגרס הציוני ה-18 בפראג, "וההבדל ביניהם פשוט. המהגר בא לקחת מן הארץ, החלוץ בא לתת לארץ". כעבור חודשיים, כשנפגש עם הנציב העליון ארתור ווקופ, אמר לו: "ברור שארץ-ישראל אינה מציעה עדיין פתרון לכל יהודי פולין. העלייה לארץ היא בהכרח מוגבלת, ולכן יש צורך בעלייה מובחנת. הציונות אינה מפעל פילנתרופי. אנו זקוקים פה לטיפוס המעולה של יהודים שיפתחו את הבית הלאומי."

אבל עשר שנים אחר כך, כשנודע כאן על השואה, אמר בן-גוריון להנהלת הסוכנות: "באתי לידי רויזיה בענייני הציונות", וכעבור עוד שנה הכריז במלוא החריפות: "מה צפוי ליהדות אם לא נציל אותה מה על ידי העלותנו אותה לארץ? יהדות זו תהיה אבודה, והציונות היא אבודה, והציונות היא בלוף, ומי שאינו רואה זאת, אינו חי בשנת 1944 אלא הוא חי במליצות תפלות וטמאות, ואין לחזור עליהן."

תפנית זו, מתפישת הציונות כעלייה ארצה לתפישתה כקליטת הגירה, התגלמה ב-1950 בחוק השבות, שנפתח במלים "כל יהודי זכאי לעלות ארצה", ושביצעו הופקד בידי שר-העלייה. עצם העובדה שממשלתו הראשונה של בן-גוריון (כמו כל ממשלות-ישראל עד היום) כללה שר-עלייה, אומרת הכל על התפנית הזאת, שהתרחשה בתודעתו של בן-גוריון ובתודעתם של שאר קברניטי היישוב בשנות הארבעים, בתגובה על השואה: ויתור על הקמת מדינת הציונים למען הקמת מדינת היהודים. מכאן השאלה "מי יהודי" ששיגר בן-גוריון ב-1954 לחמישים מלומדים ואנשי-רוח יהודים בישראל ובתפוצות, ומכאן גם ההבהרה שהוכנסה לחוק השבות בתיקון שנתקבל בכנסת ב-1970: "יהודי" – מי שנולד לאם יהודיה או שנתגייר, והוא אינו בן דת אחרת". השאלה מי יהודי, ועיגון התשובה הממלכתית עליה בספר-החוקים, ביטאו ויתור גמור על בירור מניעיהם של העולים-המהגרים: השאלה אם ציונים הם חדלה להישאל.

7. "כיצד נעשה אותם לעם?"

ברל, שנאם בקונגרס הציוני בלוצרן באוגוסט 1935, ודאי הפתיע את שומעיו בנימתו הקודרת. גל-ההגירה היה בשיא תנופתו, תנועת-העבודה היתה בשיא תנופתה, וברל תפס שאלו שתי תנופות סותרות. "הבאים אלינו", אמר, "אינם יהודים מלאים וגדושים תרבות עברית, שעליהם הטיל אחד העם את יהבו, כי אם יהודים פליטי חרב, פליטי פרעות, פליטי דלדול, 'נשרפים', נרדפים ועקורים – עקורים לא רק מזכויותיהם וממעמדם הכלכלי והחברתי, כי אם עקורים גם משורשי התרבות הלאומית – ועם היהודים הנשרפים והעקורים הללו אנחנו מצוים לבנות את ארץ-ישראל. ושאלתנו הלוהטת היא: כיצד נעשה אותם לעם?"

בשעה ששאל זאת, קיבלה ההגירה הבורגנית גילום פוליטי, בדמות שתי מפלגות של "ציונים כלליים": "ציונים כלליים א'" בהנהגת חיים ויצמן, ו"ציונים כלליים ב'" בהנהגת חיים בוגרשוב, מנחם אוסישקין ובן-ציון מוסינזון. מרוב דומם, הפכו המהגרים הבורגנים לרוב שהשמיע את קולו בעיתונים. ב-1936 נרכש עיתון "הארץ" על-ידי זלמן שוקן (שהיגר לכאן שנתיים קודם), והפך מעיתון של בורגנים יוצאי רוסיה לעיתון של בורגנים פליטי הרייך השלישי. באותה שנה היגר לפלשתינה עוד יקה – עזריאל קרליבך, עיתונאי יליד לייפציג. רק הגיע, ומיד הצטרף ל"הארץ". כעבור שלוש שנים הקים עיתון מתחרה, בורגני-ימני, "ידיעות אחרונות", שכותביו היו רובם רוויזיוניסטים מתונים. אחרי 15 שנה הקים את "מעריב", ויצר כך תחרות בין שלושה עיתונים בורגניים-פרטיים במימונם ובאופיים – תחרות המתנהלת, כידוע, עד היום.

היקים שכתבו ב"הארץ" של שוקן והיקים, הפולנים, ההונגרים והיוגוסלבים שכתבו ב"ידיעות אחרונות" של קרליבך, פנו אל הקהל הציוני-הכללי שנבנה ממהגרי העלייה החמישית. "הארץ" הציג קו יוני, "ידיעות אחרונות" הציג קו די ניצי, אבל "הארץ" לא היה עיתון-שמאל מפלגתי, ו"ידיעות אחרונות" לא היה עיתון-ימני; שני העיתונים נגסו בסוף שנות השלושים בעיתוני-המפלגות של ותיקי היישוב – הן ב"דבר", עיתונה של הסדרות הפועלים, והן ב"הירדן", עיתון הרוויזיוניסטים.

הנה כי כן, ב-1935 התנגשו שני עולמות יהודיים בפלשתינה. זה היה קו-השבר הפנים-אשכנזי שעליו דיבר ברל כשנאם בלוצרן. הציונות של בני-דורו הסוציאליסטים והרוויזיוניסטים היתה משימתית, שאפתנית ותובענית; היא ניהלה מאבק על הגדרת המשימות, אך לא על עצם התביעה להגשמה משימתית. מבין מאתיים אלף מהגרי שנות השלושים היו רק מעטים שהזדהו עם התביעה הזאת. רובם רצו לחיות, ואם אפשר – גם ליהנות קצת. הם רצו חיים נורמליים, כלומר בורגניים. לא משימות תיקון-עולם, לא שתי גדות לירדן, לא מצעדי 1 במאי, לא השבעות בתל-חי; חיים אזרחיים, שגרתיים, עם טאץ' אירופי.

ב-3.4.61 אירח מרטין בובר בביתו הירושלמי צעירים בני-קיבוצים וגלגל איתם שיחה על יהדות וציונות. "התנועה הקיבוצית היתה בראשיתה סלקטיבית", אמר, ואז החיל טענה זו על כל התנועה החלוצית-משימתית. "היתה זו סלקציה של בני-אדם המוכנים, רוצים ומסוגלים לחיות כך. בכך השפיעה התנועה החלוצית על הגולה. היא משכה משיכה מגנטית אותם צעירים שהיו מוכנים לחיות כאן כך. וכך היה עד שהתחילה ההיסטוריה להתערב בדבר: עליית היטלר וכל הכרוך בה. והתחילה עליית המונים ללא סלקציה. ולא היה איש בינינו שהיה מעז לשלול בלבד את עליית ההמונים. באה ההיסטוריה והרסה את העיקרון הסלקטיבי."

אמירה מאלפת, כשהיא באה מפיו של אחד המהגרים, לא כביקורת מבחוץ. בעיצומה של קליטת מאות-אלפי מזרחים, ושבוע לפני שנפתח משפט אייכמן, שבו נשמע קולה של שארית-הפליטה – בעיצומה של הצפת המדינה בעקורים, ועל סף היחשפותה לעדויות של ניצולים – טען בובר שהפכנו לחברה של מהגרים לא בשנות החמישים אלא בשנות השלושים. יש לשער שהוא הבין, כפי שהבינו כולם, שעם קליטת המזרחים נכנסה המדינה לעידן כאוב מאוד של מתחים עדתיים, אבל למרות חשיבותה של התפנית העדתית הוא לא יחס לה את השבר ההיסטורי המכריע שהיטה את המפעל הציוני ממסלולו.

כאבי העקירה מארץ-המוצא, קשיי ההתאקלמות בארץ-המקלט, ההתקיימות ממסחר, שירותים ומלאכה (תרבות-חיים של עצמאים, לא של שכירים מאורגנים), ההיאחזות במשפחה (לא ב"חברה" או ב"אומה"), ההשקעה ביחסים (לא בפרינציפלים מופשטים), התשוקה לנורמליות (לא למשימות), תחושת הזרות, מטעני העלבון – כל אלה משותפים למהגרי שנות השלושים, לניצולי השואה ולרוב המזרחים שהגיעו בשנות החמישים והששים. תהום תודעתית – לא תהום עדתית – בין עולם העולים לבין עולם המהגרים, נפצרה לדורות בעלייה החמישית.

מה הייתה עושה אילו הייתה בן-גוריון בין 1950 ל-1960, כשמדינת ישראל הפכה סופית והחלטית למדינת הגירה יהודית רב-עדתית? מה הייתה עושה כשהחזון הציוני התגשם כעיריה גלונית לתפארת? הפתרון של בן-גוריון היה כור ההיתוך הממלכתי-ישראלי – פתרון "עברי", לא יהודי – ומאחר שהפתרון הזה היה חילוני, לא נכללו בחשבוננו הדתיים והחרדים. ספק אם נכללו בו חילונים שומרי מסורת. מיותר לציין שערכים לא נכללו בו. כשאין פתרון, יש סטטוס-קוו. דו-קיום מנוכר. כור ההיתוך של בן-גוריון, שהתיך רק חילונים, לא רק הנציח את תרבות העיריה הגלונית, אלא יצר קנטוניזציה יהודית-ישראלית, הוויה של מובלעות-זהות עוינות זו לזו, שהביאה את תרבות העיריה הגלונית לשיאים חדשים, הנשברים בהתמדה. החרדים נעשו חרדים מאי-פעם; הדתיים-לאומיים התחרו ומתחרדים; מזרחים מסורתיים, ואפילו חילונים, הפכו למצביעים של ש"ס האורתודוקסית; ותרבות-המובלעת החילונית-בורגנית הולידה, מנגד, את מפלגת "שינוי". ילדי מדינת ישראל היהודים לומדים בשלוש מערכות-חינוך שונות, שהמידע והערכים המוקנים בכל אחת מהן סותרים את אלה המוקנים בשתי האחרות. ב-14 במאי השנה נערך באוניברסיטת תל-אביב כנס שהוקדש להשלכות של דו"ח דוברת על "עתידו של החינוך במגזר הממלכתי". ב"מגזר הממלכתי", כן? הממלכתי הוא מגזרי. לכך הגענו עם כור ההיתוך ה"ממלכתי", שהוא שקר ששיקרנו לעצמנו בגלוי.

8. גסיסתה ומוחה של שלילת הגלות

ישנם ארועים המסמנים בו-זמנית את שיאה ואת סופה של תקופה. ארוע שכזה היה משפט קסטנר (1953-1955), שבו צלב שמואל תמיר יהודי גלוי, משום שהתנהג כמו יהודי גלוי. ישראל קסטנר ניסה להציל יהודים, אבל עשה זאת על ידי "עסקה עם השטן", ולא כך היה פועל אילו היה צבר גאה (בוגר האצ"ל, נניח, כדוגמת שמואל תמיר). ההתנשאות הצברית על ניצולי השואה, ובעיקר על אותם ניצולים "עלובי נפש" שלא הוכיחו גבורה (צברית) מול הנאצים, עלתה לקסטנר בשמו הטוב, אחר כך בחייו.

עונית ישראלית-צברית שחצנית זו של שלילת הגלות, היתה האחרונה. משפט אייכמן (1961) הפך את הזהות הגלונית ללגיטימית. היהודי השורד, לא העברי ה"גיבור", הוצב במרכז ההוויה הישראלית. חיים גורי, הצבר המזוקק, הפלמ"חניק, סיקר את המשפט בעיתון "למרחב", וסדרת כתבותיו, שקובצה לספרו "מול תא הזכוכית" (1962), חנכה את עיסוקו המתמשך בשואה (כולל סרטו "המכה ה-81"). הצבר הכה על חטא היוהרה הצברית. הוא גילה שהאומה העברית, הילידית, היא בדיה בן-גוריונית. אין עברים. יש יהודים.

התחנה הבאה בתהליך התעצמותה של תודעת הגלות היתה תקופת ההמתנה לחורבן, להשמדה, ב-1967. נהוג לזכור ולהזכיר את אופוריית הניצחון במלחמת ששת הימים; ראוי לזכור גם מה קדם לה. קדם לה פחד יהודי, שואתי, גלוי. בימי ההמתנה "התקרבו ביותר לגורל היהודי ממנו נמלטנו כנכווים משך שנים", כתב מוקי צור שנה אחרי המלחמה. "לפתע החלו הכל מדברים על מינכן, על השואה, על העם היהודי שגורלו מופקר", ודברים דומים אמר אז יהודה עמיחי, בועידת הסופרים (אפריל 1968): "דור מלחמת השחרור היה מנותק מן הגולה. דור מלחמת ששת הימים חי כבר הרבה יותר בתודעה של השואה, של הקשר הרגשי עם העם היהודי כולו, באשר הוא שם."

התחנה הבאה היתה מלחמת יום כיפור. כדברי אניטה שפירא: "ההלם של מלחמת יום כיפור נתן חיזוק נוסף לתחושת שבריריות הקיום היהודי, הפעם בישראל, אותה תחושה המלווה את הגורל היהודי מאז ומתמיד. היא גם הבליטה את העובדה שבמצבי חולשה הישראלי איננו מתנהג באורח שונה מאחיו היהודים" ("אלפיים" 25, 2003).

התחנה הבאה, 1974, היתה הקמתה של תנועת גוש אמונים ותחילת ההתנחלות ביהודה, בשומרון, בחבל עזה וברמת הגולן, בעידודה של ממשלת רבין הראשונה. רבין, פרס, אלון וגלילי סברו מן-הסתם שמתנחלי גוש אמונים הם חלוצים נוסח תנועת העבודה, רק עם כיפות, ושמפעל ההתנחלות הוא המשך טבעי לגמרי של מפעל ההתיישבות מימי חומה ומגדל. אך מתנחלי גוש אמונים היו פוסט-ציונים. מבחינתם, עבר זמנה ובטל קורבנה של הציונות הממלכתית, הישראלית, הדמוקרטית; חמוריו של המשיח סיימו את תפקידם, וחייליו של המשיח, תלמידי מרכז הרב, יובילו מעתה את עם-ישראל. רבנים, לא רבנים, ינהלו כאן את העסק. הריבון יהיה ריבון של עולם. הגבולות יהיו גבולות ההבטחה המקראית, הכוללת את סיני, את ירדן, את סוריה, פרוסה מלבנון וחצי מעיראק. ההזיה על איזו "ארץ-ישראל" מטאפיסית, הזלוזל בדמוקרטיה ובחסידיה החילונים (שהם "גויים דוברי עברית", יהודים שהתייוונו), תפישת האקטואליה הפוליטית-הארצית כסדרת התגלויות רצונו יתברך – כל זה היה והינו גלות בתכלית, ושיח גלותי-דתי ופוסט-ציוני זה הצליח, אכן, להתל בחמורי ממשלת רבין הראשונה. הציונים החילונים בני-טיפוחיו של בן-גוריון נתנו לבני-טיפוחיו של הרב צבי-יהודה קוק להחליפם כנציגי ה"הגשמה" ומוביליה – ומאז, ה"הגשמה" היא "גאולה" גלונית.

התחנה הבאה: 1977. המהפך הפוליטי סתם את הגולל על העידן ה"עברי", הצברי-חילוני, ומסר את מפתחות המדינה לידיהם של כל המגזרים הגלויים במוצהר: החרדים, הדתיים, המזרחים-מסורתיים. בגין היה גלוי לעילא, וסגנונו הגלוי היה הונו הפוליטי. המזרחים נהו אחריו אף שהיה פולני, כי בעיריה היהודית "מדינת ישראל" הזהות העדתית אינה חשובה כמו הזהות הגלונית, תהא אשר תהא. הם נהו אחריו, כי הוא ניגן כמו פאגאניני על מיתרי הקיפוח הקורבני-גלוי.

התחנה הבאה היתה הקמתה של ש"ס ב-1984. נתימלא הארץ בתמונות הבאבא סאלי, בקדושים מקומיים רושמי קמיעות וסגולות, בילדים שנשאבו ממערכת החינוך אל מערכת חינוך ספרדית-חרדית. נתהפך המימונה

לחג לאומי אשר כל פוליטיקאי אשכנזי-חילוני החרד למקומו בכנסת הבאה משתתף בו ככפוי שד, תרבוש על ראשו. ויהי הרב עובדיה יוסף לאדם שראשי ממשלות ישראל עולים אליו לרגל וסרים למרותו. ויהי אריה דרעי למנכ"ל המדינה. נתושב עטרת הגלות ליושנה.

התחנה הבאה היתה מלחמת המפרץ. בחורף 1991 שוב היינו יהודים מפוחדים, חסרי אונים. אגרנו מזון וישבנו ושקשקנו בחדר האטום, מנוילן החלונות, והבטנו זה בזה ממסכות האב"כ (או ברחנו מגוש-דן, וכונינו "עריקים"), וכשכל זה נגמר הכריזו רבנינו שהיתה זו הוכחה לקיומו של אלוהים, שהרי אין הסבר מלבד "אצבע אלוהים" לכך שאיש לא נהרג מנפילות הטילים. כמו המעבר מדיבור שואתי לדיבור על נס שקימי במלחמת ששת הימים, שוב עברנו תוך חודש מאימה שואתית לאמונה בניסים: הטלטלה הגלותית.

התחנה הבאה היתה רצח רבין וממשלת נתניהו שהוקמה אחריו. הצבר מספר אחת, תלמיד "כדורי", הפלמ"חניק, רמטכ"ל הניצחון של ששת הימים, האשכנזי, החילוני, הממלכתי, הפרגמטי, נרצח בידי דתי, משיחי, מזרחי, ובבחירות שנערכו כעברו חצי שנה גדלה סיעת המפד"ל משישה ח"כים לתשעה, סיעת ש"ס גדלה משישה לעשרה, ומפלגתו החדשה של נתן שרנסקי, "ישראל בעלייה", קיבלה שבעה מנדטים. נתניהו הקים את הקואליציה הימנית והיהודית-גלותית ביותר שידענו, עם ש"ס, המפד"ל, ישראל בעלייה ויהדות התורה, שקיבלו יחדיו קרוב למחצית ממשרדי העיירה היהודית "מדינת ישראל". נתניהו טוב ליהודים, הכריזו שלטי החוצות החב"דניקים שעיטרו את מערכת הבחירות היא ("טוב ליהודים": להתראות, ישראלים), והרב כדורי נתן את ברכתו לנתניהו. כעבור שנה וחצי, באוקטובר 1997, לחש נתניהו באוזנו של כדורי: "אנשי השמאל שכחו מה זה להיות יהודים. הם חושבים שאת הביטחון שלנו ישימו בידי הערבים". נתניהו לא שכח "מה זה להיות יהודי": להיות יהודי זה לפחד מהשמדה.

וכך, בתוויה של אמצע שנות התשעים מ"כדורי" של רבין לרב כדורי של נתניהו, התכדררה זהותנו הביתה, לגלות.

"הגולה חזרה לאופנה והצבריות יצאה ממנה", מסכמת אניטה שפירא את תהליך גסיסתה של שלילת הגלות, ומעגנת תהליך זה בעובדה הפשוטה שמדינת ישראל היא מדינת מהגרים. "כל גל עלייה מביא עמו מרכיבים חדשים שמשבשים את הנסיונות לגיבוש זהות מקומית. מאז שנות השישים, העולים לא באו לישראל מתוך אידיאולוגיה ששללה את ארצות מוצאם. יהודי מרוקן לא הביטו אחורה בזעם או באיבה, ואף לא העבירו לבניהם מסרים של מרד בגלות. העלייה מרוסיה בשנות התשעים באה מתוך מכלול של מניעים, אידיאליסטיים, חומריים ופוליטיים, אך גם היא לא הפנימה מרכיבים של 'שלילת הגלות': הנסיונות של עולים לשמור על תרבותם הרוסית מעידים שהם לא ראו בעלייתם גט כריתות מן החברה שבאו ממנה. הוא הדין לגבי העולים מאתיופיה. העולים ממדינות המערב בוודאי ובוודאי שלא טיפחו אתוס המבזה את המדינות שמהן יצאו."

ההסבר של שפירא הוא נכון, אבל חלקי. ישראל היא אכן מדינת מהגרים (והיא כזאת כבר משנות השלושים, כאמור – לא משנות השישים, כטענתה של שפירא), אבל לא רק מהגרים ובני-מהגרים אלא גם צברים מדור שני ושלישי אימצו בעשורים האחרונים סדר-יום יהודי-גלותי, רב-תרבותי, פוסט-ציוני. קולם נשמע ברמה, באקדמיה ובתקשורת; דור שלם של צעירים (צברים, לא מהגרים) התחנך על משנתם ומפיץ אותה הלאה. לא זכרונות גלותיים אלא דווקא להפך – בית-הגידול הצברי-ישראלי, הוא שגורם להם לרצות לחזור הביתה, לגלות. הם סולדים ממדינת ישראל הציונית, שהיא ישות קולוניאליסטית-דכאנית בעיניהם (שתישאר כזאת גם בגבולות '67). עצם רעיון מדינת הלאום הוא רעיון דכאני ונתעב, לשיטתם (ומהו "לאום"? נרטיב מפוברק). ישראל צריכה לקום על חורבות הציונות כ"מדינת כל אזרחיה", מדינה דו-לאומית (עם רוב ערבי, ליודעי החשבון), ועמדה זו הפכה בשנים האחרונות לתו-ההכר ולא-הכבוד של השמאלן הרדיקלי, הניאו-גלותי.

9. המוסר הגלותי של הפוסט-ציונים

מי ימנה את הספרים והמאמרים ששטחו את העמדה הגלותית הזאת, הפוסט-ציונית, מתחילת שנות התשעים עד רגע זה ועד בכלל? קשה לבחור מה לצטט מתוך השפע הזה, אבל דומה שמאמרו של אמנון רז-קרקוצקין, "גלות בתוך ריבונות" ("תיאוריה וביקורת" 4, 1993), הוא מסמך פוסט-ציוני ייצוגי די והותר.

ולטר בנימין – האינטלקטואל היהודי המתבולל, המשוטט, חסר הנתניות, בן-הטובים הבורגני שהתקשט במחלצות של תיאולוגיה מרקסיסטית – הוא אחד ההוגים הנערצים ביותר על הפוסט-ציונים, ובתוכם על רז-קרקוצקין. בחיבורו "תזות על מושג ההיסטוריה" (1940) הגדיר בנימין את ההיסטוריה הרשמית כדכאנית, באשר היא נכתבת על ידי "המנצחים". נקודת-הראות המוסרית, לפי בנימין, היא נקודת-ראותם של המנוצחים, הקורבנות; היסטוריה מוסרית היא זו הנכתבת על ידי הקורבנות, או על ידי המזדהים איתם. זוהי הנחת-העבודה של בנימין, המונחת ביסוד מאמרו של רז-קרקוצקין.

"רק הגדרת המציאות כגלות", כותב רז-קרקוצקין בהסתמכו על בנימין, "מכוונת את הערכים המוסריים האמורים להנחות את הפעילות הפוליטית", ומכך מתחייבת "הגבלה עקרונית של תפישת הריבונות, באופן המצמצם את כוח הדיכוי שלה"; "לא מדובר באידיאליזציה של הסבל", הוא מזדרז להבהיר (אשרי המשתכנע), "אלא בקבלת נקודת-המבט של המדוכא" – הווה אומר, בקבלת נקודת-המבט של קורבנות הציונות, הערבים הפלסטינים, שהם ה"יהודים" האמיתיים בימינו, שהרי מי שאינו קורבן אינו יהודי.

"היהודי הפונה מתוך הזדהות ואחריות אל תודעתו של המנוצח הפלסטיני", כותב רז-קרקוצקין, "משיב לעצמו את העקרונות הגלומים בתפישה התיאולוגית של הגלות ונפתח לקראתם". המלים נפוחות, אבל המסר די

ברור: רק הזדהות יהודית (או שמא נוצרית?) עם הקורבן המדוכא, נטול הריבונות, היא עמדה מוסרית (ואם תרצו, גם "תיאולוגית"). עלינו לחיות כגולים בארצנו, טוען רז-קרקוצקין, משום ש"גלות בתוך המקום היא הדרך היחידה להעניק תוקף לזכר הקורבן היהודי, לזכר הפליטים השואפים למקלט", והמלצתו המעשית היא מדינה דו-לאומית.

על נהרות ציון ישבנו גם כבינו בזוכרנו את בבל, את מרקש, את לובלין, את ברלין ואת פריז של ולטר בנימין. פתחו את מוסף הספרות של "הארץ" בשבוע מקרי – וחזרתם הביתה, לברלין הנפלאה ולפריז האנינה, שעשו כידוע רק טוב ליהודים. הה, שילר, בודלר, מאלארמה, ברכט, לאקאן... הה, להמריא מהירקון אל הגדה השמאלית, לחבוש ברט, ללעוס באגט, לשוטט ולחרטט, העיקר לא להיות חלילה כאן, בפלשתינה, אלא אם מתייחסים לנעשה בפלשתינה מנקודת-ראותו של הקורבן, הפלשתיני.

יש להניח שאניטה שפירא קראה את מאמרו של רז-קרקוצקין ושהיא מנויה על "הארץ", ולכן יש להניח שהשגיחה זה-מכבר בכך שאין להסתפק בתיאורה של ישראל כמדינת מהגרים, אם ברצוננו להבין את הפוסט-ציונות. אמנון רז-קרקוצקין, אהרן שבתאי, יצחק לאור ורוב חבריהם וחניכיהם הם צברים. הם צברים השונאים את היותם צברים, ומנסים בכל כוחם להיות משהו אחר: להיות יהודים במובן הפלשתיני, להיות פלשתינים במובן היהודי, וכך או כך להשתחרר מכל זיקה למדינה, כי ריבונות היא דכאנות. מתוקה שנת הגולה.

10. הבוקר שאחרי: מעיירה למדינה

סתיו בחלונות. אפשר לסכם.

השנה החולפת, שנת ההתנתקות, הוכיחה שמדינת ישראל עוד לא הוקמה. במקומה הוקמה כאן עיירה יהודית. היינו ונשארונו סוחרים ומתווכים בלתי יצרניים, משופעים במנהיגים רוחניים ובעסקנים אשר כספי הציבור שמהם הם ניזונים מעניקים להם פנאי אינסופי להמרדה. היינו ונשארונו נתונים בידיהם של גברי העיירה, חברי מרכז מושחתים. היינו ונשארונו גאים בכשרוננו העלילים הכנסות ולפברק הוצאות, כי השלטון, בעינינו, הוא הגוי הפריץ. את בתינו, שבנו פועלים ערבים, מנקים פיליפינים. בשדותינו תאילנדים.

ערינו, ברובן, מכווערות להדהים, כי הן נבנו ברישול עיירתי, נונשלנטי. את חורשותינו הצלחנו להפוך למזבלות, את חופינו לבלתי ראויים לרחצה. בנחלינו קולחים מי שופכין מסרטנים. את רוב החי והצומח של הארץ כבר הכחדנו. כי מה לנו וליופי, ניקיון, כבוד לטבע? אנחנו אוהבים את "ארץ-ישראל" המטאפיסית, לא את ארץ ישראל הממשית, וכך היה וכך יהיה כל עוד נהיה גלותיים.

שום דבר אינו עשוי כהלכה, עד הסוף, בעיירה היהודית-גלותית שהקמנו. הסתמכנו על כושר האלתור החלטוריסטי שצברנו באלפיים שנות קיום גלותי, ושיטת ה"סמוך" נותרה תורתנו-אומנותנו גם אחרי שהיא הרגה שלושה נערים ופצעה עוד מאה באסון פסטיבל ערד ב-1995, וגם אחרי שהיא הרגה ארבעה יהודים ואשפזה עוד עשרות באסון גשר המכביה ב-1997, וגם אחרי שהיא הרגה 23 ישראלים ופצעה עוד נכות עוד 380 באסון אולמי ורסאי ב-2001. "אין לנו על מי לסמוך אלא על אבינו שבשמים", מודיעים הסטיקרים על השמשות האחוריות של אלפי מכוניות בעיירה היהודית, ויש בזה משהו, כשהאלטרנטיבה היא פל-קל.

איש אינו אחראי לשום דבר, בעיירה. אחרי כל אסון מאשים המהנדס את הקבלן, המאשים את מארגן הארוע או את בעל האולם, המאשים את השוטרים. ומי בעיירה תופש את עצמו כאחראי כהוא-זה למצבו הכלכלי? הרי תחושת הקיפוח, תרבות התלונה, העמדה היהודית-גלותית-קורבנית של ה"דפקו אותי" (ועל כן, כמובן, "מגייע ליי"), שירתה ומשרתת היטב את רובנו. בעיקר את המזרחים. אין מנוס מלומר זאת. "במקום לבוא ארצה בתחושה של נתינה ושליחות, הם הגיעו בתחושה שמגיע להם והם צריכים לקבל ולא לתת, ועד היום רובם חיים בתחושה של ניכור וקיפוח, ועדיין חושבים שתפקידה של מדינה הוא להעניק זכויות לאזרח בלי שיהיו לו חובות כלשהן", כתבה אהובה לוי, בת יוצאי כורדיסטן, ב"הארץ" (3.10.02), לאחר שצפתה בסדרת התעודה "רוח קדים" – יצירת המופת הגלותית של שיח-התלונה המרוקאי.

האחריות האישית מאיתנו והלאה, וכמוה הכבוד ה"מרובע" לחוקים. אזרח שומר חוק, בעינינו, הוא פראיר. המהירות המותרת בכביש היא המלצה, וכמוה קבלת היתרים לבנייה, להשתלטות על חופים, להתיישבות על גבעות, להקמת תחנות רדיו, לפעולות מחאה. ובמדינה שבה עוקפים בפס לבן כי למה מה, חוסמים כבישים כי למה מי. האם נצא מהגלות?

נצא אם נבין שהכחשת הגלות שעליה הושתת המפעל הציוני, דווקא היא זו שיצרה כאן הווייה גלותית. נצא אם נעצב כאן יהדות לא גלותית. יהדות ישראלית. את זה עוד לא ניסינו. נצא מהגלות אם נבין שטעינו כשבנינו את זהותנו על שלילת היהדות (או, מן העבר הדתי, על שלילת הישראליות). נצא מהגלות אם החילונים שבינינו יעניקו משמעות יהודית לציונות, ואם הדתיים-לאומיים שבינינו יעניקו משמעות ישראלית ליהדות.

כור ההיתוך החילוני נוסה ונכשל. הסטטוס-קוו המתנכר נוסה ונכשל. ה"עבריות" הבן-גוריונית נוסה ונכשלה. הדתיות המשיחית נוסה ונכשלה. מה שלא ניסינו, חילונים כדתיים, הוא לחלץ סדר-יום תרבותי וממלכתי, יהודי-דמוקרטי, ממקורות היהדות. ומאחר שלא ניסינו זאת, בלאו הכי הזנחנו את שאלת שילובו של המיעוט הערבי, ויצרנו דור חדש של ערבים ישראלים המגדירים את עצמם בגלוי כפלשתינים. הם לא השתלבו במדינת היהודים, כי התייחסו אליהם כאל גיס חמישי במקום לתפוש שאחירות הריבון על המיעוט היא פסגתה של יציאת היהודים מהגלות – פסגתה של הגשמת היהדות הציונית, אם החלום הציוני אינו סיוט מוסרי.

לא ניסינו, כי הנחנו שמקורות היהדות מעניקים רק מרשמים לחיים גלויים – או להפך, מרשמים לחיים "עבריים", משוללי כל זיקה ליהדות הגלוית, כפי שתפשו את התנ"ך בן-גוריון ודיין. שלא לדבר על החרדים שבינינו. מי שאומר שהחרדים גלויים, כאילו אמר שהמים רטובים. אבל האם הם חייבים להישאר גלויים? האם הם חייבים להסתגר עד עולם בגטאות ירושלים, בני-ברק וצפת? האם הם חייבים לקדש עד עולם את כלכלת הגטאות של הצדקה הגמ"חית, את בתי התמחוי, את העוני היוזם, במקום להבין ש"צדקה", במקורותינו, אינה נדבה אלא שמה היהודי של כלכלת הרווחה – מאז הלקט, הפאה, השכחה, השמיטה, המעשר והיובל המקראי, עד הגדרת הצדקה על ידי הרמב"ם כהוצאת העניים מאבטלה לתעסוקה? האם הם חייבים לדרדר כמו ידם את רמתו של לימוד התורה בישיבות, רק כדי לאפשר לכל בנייהם להשתמט מהשירות הצבאי – גם לאלה שאינם תלמידי-חכמים עוקרי הרים, או אפילו עוקרי תולדות? נצא מהגלות כשהדתיים-לאומיים שבינינו יסכימו למה שכתבה במבי שלג ("מעריב", 12.8.05): "דור הרבנים שנולד בשורותינו הכזיב. תורתנו אינה רלוונטית למצבו האמיתי של הרוב הגדול של העם היהודי בדור הזה. שפתו מנותקת ומחשבותיו אינן נודדות בלילה בשל המצוקות הקיומיות הפשוטות והבסיסיות של החברה שלנו. האמת הנוראה היא שדור הרבנים הזה יצר עבורנו סדר-יום פיקטיבי, הבז ליום-הקטנות של האדם הישראלי הפשוט, הנאבק על פרנסתו, על זהותו ועל כבודו במדינה הנמצאת בשלבי התגבשות ראשוניים ביותר. איננו מתעניינים בזכויות העובדים הנשחקות בחברה שלנו, לא של העובדים היהודים ובוודאי שלא באלה שהם עובדים זרים; אין לנו מה להגיד על היותה של ישראל מעצמה בתחום הסחר בנשים, ומוכן שאין לנו מה להגיד בסוגיה הפלשתינית. בגדול, להוציא חלקים מעטים ממש בחברה שלנו, אנחנו כלל איננו מבחינים בקיומם. הם שקופים. הם תופעות טבע. אנו רואים אותם רק כשהם פוגעים בנו."

נצא מהגלות כשהחילונים שבינינו יבינו עד כמה חיוני ודחוף לתגבר את לימודי היהדות (לא רק תנ"ך) במערכת-החינוך הישראלית-ממלכתית, ולהציע את תרבותנו מתלישות לשורשיות (באמנות החזותית, בספרות, בקולנוע), ולהעניק משמעות יהודית עדכנית, לא אינרטי-אוטומטית, לחגי ישראל ולטקסי-המעבר (ברית המילה, הבר-מצווה, החתונה, ההלוויה), ולהזריק ערכים יהודיים רלוונטיים, לא גלויים, למצעי מפלגותינו.

ויותר מכל, תלויה יציאתנו מהגלות בביטולם של זרמי החינוך הנפרדים. ההשלמה הגלוית של מדינת ישראל עם קיומן של מערכות-חינוך שונות במקום אחת – ההשלמה עם טרפודו המוחלט של הסיכוי ליצירת ערכי-חיים לאומיים משותפים, חוויות משותפות, עולם-תוכן משותף – היא שערורייה שהגיע הזמן לשים לה קץ. צדק חברתי, התחשבות בזולת, יצירת תלות-גומלין בין זכויות לחובות, השקעה בחינוך (ממלכתי, לא מגזרי), אחריות, מתינות, רגישות לצרכיו של המיעוט הערבי, עבודה יצרנית, כיבוד החוק והמשפט, נקיין כפיים, שמירה על איכות הסביבה – הערכים שאת רובם עוד לא התחלנו לממש, הם ערכי היהדות שלא התחלנו לחיות.